

Eén naam en één benadering van vmbo tot en met vwo

Actualisatie examenprogramma's maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen

Tekst: Bea Ros

Sinds september 2025 werkt een vakvernieuwingscommissie van leraren, vak- en curriculumexperts aan nieuwe examenprogramma's maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen. Het streven is te komen tot één herkenbaar vak maatschappijstudies, met een doorlopende lijn van vmbo tot en met vwo. De advieskring die feedback geeft op het werk van de commissie, kan zich hierin goed vinden.

Maatschappijkunde is één van de vakken die vmbo-leerlingen met het profiel Zorg en Welzijn kunnen kiezen als verplicht profielvak. Havo en vwo kennen het profielvak maatschappijwetenschappen binnen de profielen E&M en C&M. Leerlingen met andere profielen kunnen de vakken desgewenst ook kiezen. De vakken hebben niet alleen verschillende namen, maar verschillen ook inhoudelijk nogal. En dat is in de praktijk lastig, weet Marty Wareman, leraar maatschappijwetenschappen op het Montessori Lyceum in Eindhoven en lid van de vakvernieuwingscommissie. 'Bij doorstroom van vmbo naar havo herkennen leerlingen het vak niet. Ze kunnen bij maatschappijwetenschappen niet voortbouwen op wat ze bij maatschappijkunde hebben gehad. Ze moeten eigenlijk vergeten wat ze hebben geleerd en opnieuw beginnen. Dat is natuurlijk zonde.'

Een van de uitdagingen bij de actualisatie van de examenprogramma's voor beide vakken is dan ook om te zorgen voor meer lijn en eenheid. Het streven is een herkenbaar vak met eenzelfde opbouw voor alle schoolsoorten.

Concepten en contexten

De huidige verschillen tussen beide vakken hebben te maken met hun ontstaansgeschiedenis. Het programma van maatschappijkunde dateert uit 1999, toen het vmbo werd vernieuwd. Dat van maatschappijwetenschappen werd in 2017 vernieuwd, waarbij is gekozen voor de destijds relatief nieuwe concept-contextbenadering. Hierbij leren leerlingen voor het vak belangrijke kernconcepten als macht en sociale ongelijkheid toe te passen in verschillende contexten.

“Doel van het vak is dat leerlingen structuren waarin ze leven leren begrijpen en kunnen analyseren”

Het aanleren van een nieuw concept start met een voor leerlingen herkenbare context. ‘Het concept macht kun je bijvoorbeeld introduceren door het te hebben over relaties tussen peers: wanneer heb jij macht over een klasgenoot?’, vertelt Marty. Als leerlingen het concept begrijpen, kunnen ze het vervolgens toepassen op andere situaties (contexten).

Het helpt hen dan de wereld om hen heen te begrijpen. ‘Doel van het vak’, licht Marty toe, ‘is dat leerlingen structuren waarin ze leven leren begrijpen en kunnen analyseren, of het nu om grote maatschappelijke contexten gaat of om situaties op de sportclub of op het werk: wat gebeurt hier nou eigenlijk?’ De vakvernieuwingscommissie stelt in haar eerste tussenproducten – een karakteristiek (kern en doelen van het vak) en een raamwerk van inhoudelijke domeinen – deze benadering centraal, niet alleen voor havo/vwo, maar ook voor het vmbo. ‘We hebben ervoor gekozen om te komen tot één vak, wat we voorlopig maatschappijstudies noemen, met een eenduidige aanpak voor alle schoolsoorten’, licht Lars van der Bruggen toe, curriculumexpert maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen bij SLO.

De waarom-vraag stellen

De advieskring, met vertegenwoordigers uit de brede onderwijspraktijk (van vakverenigingen tot en met lerarenopleidingen), was in het algemeen positief over de karakteristiek en het raamwerk.

‘We hebben ontzettend veel waardering voor wat er is ontwikkeld’, vertelt Koen Hoondert, vakdidacticus aan de lerarenopleiding van Universiteit Utrecht. ‘Wat we belangrijk vinden, zien we ook terug in de nieuwe opzet.’

De advieskring onderschrijft de keuze voor één benadering van vmbo tot en met vwo. Onderwerp van discussie is nog of dit de concept-context-benadering gaat heten (zoals bij de huidige examenprogramma's maatschappijwetenschappen) of context-concept-context-benadering. De advieskring adviseert dit laatste, om duidelijk te maken dat je steeds start en eindigt met voor leerlingen herkenbare contexten. Ook op andere punten mag het nog wat specifieker. De advieskring beveelt een expliciete onderbouwing van keuzes aan. Koen geeft een voorbeeld. ‘In de beschrijving van de benadering is het belangrijk om expliciet te benoemen wat middel en wat doel is. Want die keuzes hebben gevolgen voor de inrichting van het vak.’ Als de contexten het doel zijn en concepten een middel, betekent dit dat je in examens geen concepten moet gaan toetsen. Dus ontwikkelen we geen eindtermen als ‘de leerling kan vijf kenmerken van een parlementaire democratie benoemen’.

De vakvernieuwingscommissie is blij met de feedback. ‘Hoe scherper die is, hoe beter onze producten worden’, zegt Lars. ‘Bovendien weet je in je achterhoofd zelf al waar iets knelt. Dan is het fijn als de advieskring dat duidelijk benoemt.’

“De rol van de advieskring is niet om het werk van de commissie opnieuw te doen, maar om keuzes te bevragen en nog een paar keer extra de waarom-vraag te stellen”

Koen vult aan: ‘De rol van de advieskring is niet om het werk van de commissie opnieuw te doen, maar om keuzes te bevragen en nog een paar keer extra de waarom-vraag te stellen.’ De feedback van de advieskring helpt ook om telkens weer uit te zoomen naar het grotere plaatje. ‘Wij buigen ons diep over de inhoud van ons vak en over de vraag wat er allemaal wel en niet in moet’, vertelt Lars. Soms ben je tot ver achter de komma met details bezig en door de advieskring keren we ook weer terug naar voor de komma: welk getal staat hier eigenlijk?’

Inhoudelijke differentiatie

De precieze inhoud van het vak bepalen is nog een hele puzzel. Contexten moeten niet te veel gebonden zijn aan de actualiteit, want dan verouderen examenprogramma's te snel. Ze moeten aansprekend en relevant zijn voor leerlingen en voldoende draagvlak hebben in de onderwijspraktijk. Verder moet de commissie oppassen dat de examenprogramma's niet te overladen worden. ‘Kill your darlings’ is het motto, zoals Lars zegt. ‘We zijn allemaal fanatiekelingen en vinden alles belangrijk. Dat past natuurlijk niet, want we moeten wel rekening houden met de beschikbare tijd.’

Een goede doorlopende lijn van vmbo naar vwo is belangrijk, maar enige differentiatie tussen de schoolsoorten is wel nodig, al is het maar omdat het aantal studielasturen per schoolsoort verschilt. ‘We puzzelen erop hoe je dat op een goede manier doet, zonder te zeggen dat bijvoorbeeld internationale betrekkingen als context voor het vmbo niet nodig zijn’, vertelt Marty. ‘We gaan telkens weer terug naar de vraag: wat willen we leerlingen leren?’

Wat is zo belangrijk dat leerlingen het moeten kennen en kunnen?’ De commissie benoemt een aantal verplichte contexten, met daarnaast enkele keuzecontexten. Verplichte contexten zouden bijvoorbeeld politiek en criminaliteit kunnen worden. Criminaliteit zat ooit in de programma's en was erg populair bij leerlingen. Het verdween en nu komt het weer terug. ‘Niet alleen vinden leerlingen het interessant, het is bovendien qua vervolgonderwijs voor geüniformeerde beroepen een belangrijke context’, aldus Lars. ‘Bij vwo kun je je dan meer richten op criminologie met meer theorie en aansluiting bij universitaire opleidingen.’ De commissie streeft naar een goede samenhang en afbakening met de andere maatschappijvakken, zoals maatschappijleer en aardrijkskunde. Bij de keuze van contexten houdt ze daarom rekening met zwaartepunten bij andere vakken. Enige overlap is onvermijdelijk. Zo komt een thema als internationale betrekkingen bij meer vakken aan bod. Wel kan elk vak eigen accenten leggen en het thema op een vakeigen manier, met eigen vragen, behandelen.

“We gaan telkens weer terug naar de vraag: wat willen we leerlingen leren? Wat is zo belangrijk dat leerlingen het moeten kennen en kunnen?”

Vaardigheden

Naast inhoudelijke contexten bevat het raamwerk een domein met vakspecifieke vaardigheden, zoals analyseren en zelf onderzoek doen. Nuttig, oordeelde de advieskring. Maar ook hier luidde het advies om specifiek te zijn in formuleringen. 'Onderzoek is te algemeen, het gaat om sociaalwetenschappelijk onderzoek doen', licht Koen toe. De vakvernieuwingscommissie benoemt de specifieke vaardigheden die horen bij *sociaalwetenschappelijk* onderzoek doen wel, maar denkt dat die term vmbo-leraren zal afschrikken. Koen benadrukt nogmaals het belang van specifieke formuleringen: 'Als een woord eenmaal in de examenprogramma's staat, gaat het leven.' Telkens spart de vakvernieuwingscommissie met de advieskring: zitten we op het goede spoor en is dit de richting die we met zijn allen op willen? 'Dat is het fijne aan dit ontwikkelproces', vindt Lars. 'We zitten niet in een donkere kamer te werken met het risico dat je als het werk klaar is te horen krijgt: ja, maar dat was niet de bedoeling! We hebben steeds contact met mensen uit de onderwijspraktijk.'

Op de hoogte blijven?

In opdracht van OCW werkt SLO aan de actualisatie van de examenprogramma's voor maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen. Op het webplatform www.actualisatie-examenprogrammas.nl/maatschappijkunde-maatschappijwetenschappen vind je meer informatie over het proces en kun je je aanmelden voor nieuwsupdates.

Grip op de wereld

Wat gaat het nieuwe vak maatschappijstudies leerlingen straks brengen? 'Het vak geeft hun instrumenten om de wereld om hen heen beter leren begrijpen en om processen te duiden', zegt Lars. 'Zo krijgen ze meer grip op wat er om hen heen gebeurt, of dat nu het conflict tussen de VS en Iran is of omgang met vrienden.' Marty ziet dat nu al een beetje in haar eigen lessen met havo-leerlingen. 'Op een gegeven moment hebben leerlingen de concepten en contexten in de vingers en kunnen ze ermee spelen. Dan kunnen ze redeneren over alle contexten die je ze geeft. Van een ijsbaan die weg moet tot met wat er aan de hand is in de NAVO. Dat gun ik vmbo-leerlingen ook, want het huidige maatschappijkunde is nu nog erg op feitjes gericht.' 'Als dat de toekomst is, word ik heel blij', reageert Koen. 'Het moet niet zo zijn dat leerlingen concepten uit hun hoofd moeten gaan leren. Dit vak draait juist erom dat leerlingen daarmee leren spelen. Op dat vak word ik helemaal verliefd, want het opent de wereld en brengt verdieping in de dagelijkse realiteit. Dat moeten we waarborgen en daar voelen we ons als advieskring ook verantwoordelijk voor.'

“Het vak geeft hun instrumenten om de wereld om hen heen beter te leren begrijpen en om processen te duiden”